

Česlav MILOŠ*

OTVARANJE NOVE DIMENZIJE

Na koji način je Lešek Kolakovski, filozof pozitivista, materijalista i marksista postao kolakovski mudrac, koji je u svojim razmišljanjima protiv svih *izama*?

ТАЈАНСТВЕНА СЛОБОДА МИШЉЕНЈА

Poreklo poljske inteligencije je u priličnoj meri pozitivističko i mladi Kolakovski je bio veran toj liniji. Pa ipak, u formiranju njegove misli ne isključujem uticaj iznenadnih susreta. Jedan od njih predstavljao je i susret s našim zajedničkim prijateljem Tadeušom Juljušom Kronjskim. Tu ličnost, pogotovo otkad sam objavio njegova pisma, bije loš glas. Bio je to nemiran duh, koga je zaveo staljinizam, bez obzira na njegova dublja uverenja uopšte. Kada sam se za vreme okupacije u Varšavi susretao s njim i njegovom ženom Irenom, glavnu lektiru predstavljalo im je Jevandelje, koje su čitali u originalu, na grčkom, jer je Irena bila klasični filolog. Bili su uvereni da, i pored opasnosti (on je bio polujevrej, a ona Jevrejka), ništa loše im se neće dogoditi ako budu postupali prema Jevandelju, koje su interpretirali na svoj poseban način. Kasnije Kronjski je postao komunista. Bio je dvolični komunista jer je verovao u Boga i u besmrtnost duše. Istovremeno mrzeo je katolicizam i smatrao da je Isus svakodnevno razapinjan od strane pobornika te religije. Čak se nadao da će se, zahvaljujući komunističkoj vlasti, Poljaci izlečiti

---

* Česlav Miloš, književnik, dobitnik Nobelove nagrade za književnost

od katolicizma i mesijanizma. Nije teško u tome pronaći traumatično reagovanje na tzv. narodnu ideologiju, što ga je ne jednom navodilo na drastične izjave. I pored svega, njegova misao je u odnosu na marksističke dogme bila slobodna, i fascinacija religijom spadala je u njegove bitne karakteristike. Kada je u Varšavi postao profesor univerziteta, slobodom mišljenja zarazio je svoje mnogobrojne učenike, koji su mu verovali, mada je igrao komediju, iskreno razgovarajući samo s nekolicinom prijatelja u koje je imao poverenje. Irena je ostala verna skrivenoj struji njegove misli i, posle njegove smrti 1958. godine, predala se gigantskom radu, izdajući 150 tomova Biblioteke klasika filozofije. Koliko znam, umrla je kao vernica.

Svojim spisima Kolakovski je uradio nešto neobično. Refleksiju nad istorijom religije učinio je pravosnažnom delatnošću, što je dovelo do otvaranja nove dimenzije.

Poljska nije imala mnogo religioznih mislilaca i Marjan Zdehovski¹ spadao je u izuzetke (gospodin Andžej Tovjanjski² ne uživa naše poverenje). Donekle su na nju, možda, uticali prevodi dela Fridriha Ničea, a i izdanje *Religiozna iskustva* Viljema Džejsa objavljena 1913. Delo Kolakovskog *Religiozna svest i crkveni odnosi* (1965) mnogo puta je interpretirano kao kamufilirana polemika s lenjinističkom ortodoksijom, iako u biti postavlja suštinska pitanja o mestu autentičnog religioznog, čak mističnog doživljaja u strukturi ljudskog društva.

Kolakovski koji se polemički odnosio prema neprijateljstvu komunisti, prema religiji mogao bi se složiti sa Stefanom Kisjelevskim³, koji ih je na sledeći način peckao: „Ako je religija, kako komunisti žele, izmišljotina čoveka, onda je to jedna od najvećih ljudskih izmišljotina, koja dokazuje beskrajnu fantaziju i ogromnu maštu; kakva genijalna ideja, koja je tokom mnogo vekova postala pokretač istorije, njenih uzleta i padova, i do dana današnjeg uspeva da vlada osećanjima i imaginacijom

---

¹ Marjan Zdehovski (1861–1938), poljski istoričar ideja, profesor univerziteta u Krakovu, Varšavi, Vilnu, Londonu, između ostalih i Andričev profesor tokom njegovih studija u Krakovu 1914. godine.

² Andžej Tovjanjski (1799–1878), mistik, osnivač religiozne sekte među poljskom emigracijom u Parizu u XIX veku. Njegove mesijanističke ideje veoma su uticale na velike poljske pisce u emigraciji, posebno na Mickjeviča i Slovackog.

³ Stefan Kisjelevski (1911–1991), jedno od najbritkijih pera poljske publicistike XX veka.

miliona, čak milijarda. Može li se onda čovek kao društveno biće, koje govori o humanizmu, smatrati pravim društveno angažovanim čovekom i humanistom ako se pretvara da ne vidi tu duboko ljudsku pojavu i od njenog društvenog okvira krije se u izmišljenoj ravnodušnosti, kao noj.” Proučavaoci fenomena religije, poput Viljema Džejmsa, Rene Ženona, Mirče Eliadea, Leška Kolakovskog, ostavljaju svoju vlastitu veru ili neveru nekako po strani, ne dopuštajući nam da postavljamo lična pitanja. Stalo im je do religije kao atributa čovekove veličine i centralne tačke njegove misli o svetu.

STAV LUDE

Čitajući Kolakovskog, katkad mi se čini da podseća na jezuitu Giavu. Ko je bio Giava? Niko danas ne čita veliki roman Stanislava Bžozovskog⁴ *Sam među ljudima*, u kome je prikazao evropsku inteligenciju negde oko sredine XIX veka. U poglavljima o Berlinu, oko 1840. godine, uveo je sjajno okarakterisanu ličnost filozofa Truta (radi se, naravno, o Hegelu) i jezuitu Giavu, koji je bio uveren da je sve što proklamuje Katolička crkva istina, premda nije bio vernik. Bžozovski je stvorio ličnost Giave najmanje deset godina pre Tomasa Mana koji je na stranice svog *Čarobnog brega* uveo jezuitu Naftu. Giava je pomalo demonska ličnost. Podržava hegelovsku levicu, smatrajući da politički pokret, koji će se isključiti iz nje (a trebalo je da se iskljuvi marksizam) treba što pre da sazri jer kad osvoji vlast i kompromituje se, to će ići u korist Katoličkoj crkvi.

Lešek Kolakovski je redak primerak čoveka. Uprkos nepoznavanju istorije mladih generacija, duboko je ukorenjen u poljskoj i evropskoj tradiciji. Ne znamo treba li ga smestiti na listu pisaca ili filozofa jer se podjednako dobro služi prozom filozofskih traktata i fikcijskom prozom, a, kada je to potrebno, i odgovarajućim stihom i dramskim formama. Na primer, u komadu „Hotel Eden”, prikazani su Adam i Eva koji stanuju u hotelu, kojim upravlja dobrodušni stariji gospodin. Postoji zlobni zamenik, koji svuda postavlja natpise „za sve se plaća” i prozrokuje Evin pad. U većem delu svoga stvaralaštva Kolakovski je pre

---

⁴ Stanislav Bžozovski (1878–1911), romanopisac, književni kritičar i filozof. U svim oblastima kojima se bavio veoma je uticao na mlađe generacije Poljaka.

svega šaljivčina. U svom poznatom eseju „Sveštenik i luda” zauzimao je stav lude. Njegov odnos prema ozbiljnim službenicima analitičkog uma lukavo je šaljiv jer pokazuje da su njihovi zaključci savršeno logični, s tim što se njihove osnovne premise ispostavljaju proizvoljnim kao i premise fideista. Jedna od njegovih najznačajnijih knjiga nosi naslov *Ako Boga nema...*, a u engleskoj verziji *Religija*. Sastoji se od ogromnog dijaloga za i protiv, podržavanog citatima autora koji učestvuju u diskursu koji traje više vekova.

Godine 1960, kako mi se čini, razgovarao sam u Parizu sa već pokojnim biskupom Boleslavom Kominekom, od koga sam čuo radosnu vest, da je *Izbor spisa* Simone Vej, koji sam 1958. objavio u Parizu obavezna lektira na duhovnim seminarima njegove dijeceze. Tom prilikom razgovarali smo i o Lešeku Kolakovskom, tada istaknutom partijcu, koji je istupao i protiv crkve. Biskup Kominek se tada lukavo nasmejao i rekao: „Od Kolakovskog Crkva će još imati i koristi.” Teško je tvrditi da li je mislio na celu crkvu ili na sve vernike, ali sigurno da je reč o svima onima za koje je religija podstrek na beskrajna razmišljanja o njoj. Upravo u knjigama Kolakovskog nalaze nadu i rešenja za svoje nedoumice.

Postojanje takvog mislioca i pisca kakav je Kolakovski dokazuje bogatstvo i višestranost poljske kulture. Bili bismo mnogo siromašniji da se nije pojavio Kolakovski s meandrima svoje misli. Međutim ne znamo da li bi se pojavio da decenijama nije vladao komunizam. On je primer životnosti poljskog kulturnog nasleđa, koje ga je usmerilo ka posebno kreativnom izlaženju na kraj sa policijsko-ideološkim pritiscima. I na kraju, nekolicina stvaralaca poput Kolakovskog, čini mi se, da je doprinela oslobođenju religiozne misli od neizbežnih sjedinjavanja s etnocentričnim fanatizmom.

S poljskog prevela Biserka Rajčić
Iz: Tygodnik Powszechny, 18. oktobar 2002.